

Н.М.ПАРХОМЕНКО, канд.екон.наук, головний науковий консультант, Головне науково-експертне управління апарату Верховної Ради України, Київ

ФОРМУВАННЯ ТА ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті проаналізовані підходи до визначення конкурентоспроможності різних суб'єктів, узагальнено фактору, що здійснюють вплив на конкурентоспроможність регіону, розкрито їх зміст, запропонований показник інтегральної оцінки рівня конкурентоспроможності регіону.

Ключові слова: конкурентоспроможність, регіон, фактори конкурентоспроможності, рейтинг, рівень конкурентоспроможності.

Вступ. У сучасних умовах глобалізації економіки рівень конкурентоспроможності країни є інструментом, за допомогою якого існує можливість об'єктивного оцінювання відносно сильних та слабких сторін національної економіки порівняно з іншими країнами. Результати також допомагають провести аналіз пріоритетного впровадження тих чи інших реформ та виявити приклади успішного досвіду та практики. Проводячи детальний аналіз результатів, державні органи і дослідні центри можуть окреслити ті сфери розвитку економічного життя країни, що потребують покращання, а також визначити приклади впровадження успішного досвіду в певних сферах.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Вивченню проблем, пов'язаних із формуванням, підвищенням рівня, методичним забезпеченням, дослідженням окремих аспектів конкурентоспроможності регіонів, присвячені наукові роботи таких вітчизняних вчених, як В.Артеменко [1], В.Безугла [3], В.Підвисоцький [8], Є.Лазарева [6], З.Герасимчук [3], Л.Ковальська [4], Н.Яблонська, О.Кузьмін [5], Т.Уманець та інші. Проте у науковій літературі на сьогодні не існує єдиної точки зору щодо визначення поняття «конкурентоспроможність регіону», так і до визначення ряду факторів, які впливають на конкурентоспроможність регіону.

Постановка задачі. Метою даної статті є комплексний аналіз теоретичних засад та обґрунтування визначення «конкурентоспроможність регіону» на основі аналізу існуючих підходів до визначення конкурентоспроможності регіонів, а також теоретичне обґрунтування факторів, що впливають на конкурентоспроможність регіону.

При написанні наукової роботи використовувались такі методи дослідження: метод синтезу та аналізу, системно-структурний, статистичних оцінок, спостереження.

Виклад основного матеріалу. Поняття «конкурентоспроможність» є одним з базових в ринковій економіці. У теоретичних і прикладних роботах економістів і практиків даються численні визначення конкурентоспроможності, як правило, подібні по суті, але відрізняються конкретними формулюваннями. При цьому, якщо

не розглядати конкурентоспроможність національних економік, то може бути побудована наступна схема використання поняття «конкурентоспроможність», яке відноситься до різних об'єктів.

По-перше, поняття конкурентоспроможності може описувати вироблені товар або послугу. Під конкурентоспроможністю останніх розуміється сукупність споживчих властивостей конкретного товару (послуги), що відрізняють його від аналогічного товару (послуги) конкурента за ступенем відповідності конкретним суспільним потребам. При аналізі факторів, що впливають на конкурентоспроможність, враховуються витрати на виробництво товару (послуги), його ціна і т.п. До товарів (послуг) відноситься і такий специфічний вид, як робоча сила.

По-друге, поняття конкурентоспроможності використовується при характеристиці господарюючих суб'єктів різних організаційно-правових форм. У цьому випадку конкурентоспроможність може бути визначена як можливість такого суб'єкта присутності на ринку товарів (послуг), отримуючи при цьому економічну вигоду від такої присутності.

По-третє, поняття конкурентоспроможності використовується стосовно до різних галузей економіки, коли мова йде про можливість групи підприємств, що входять в галузь, виробляти конкурентоспроможну продукцію.

По-четверте, мова може йти про конкурентоспроможність домогосподарств. У цьому випадку мається на увазі конкурентоспроможність працездатних громадян, що входить до його складу, зайняти ефективні за рівнем оплати та умов праці робочі місця. В неявній формі це поняття використовується і в системі соціального захисту населення. Уповноважені державні структури при ухваленні рішення про її надання конкретного домогосподарству, особливо адресних видів соціальної підтримки, неминуче враховують конкурентоспроможність домогосподарства в сфері отримання доходів. При цьому в розрахунок приймаються статевікова структура домогосподарства, професійно-кваліфікаційний склад його працездатних членів, наявні в його розпорядженні фінансові активи, нерухомість, транспортні засоби тощо.

Всі ці види конкурентоспроможності в кінцевому рахунку реалізуються в географічному просторі – на території, яка сама по собі може бути конкурентоспроможною або неконкурентоспроможною. Таким чином, по-п'яте, поняття конкурентоспроможності може використовуватися при описі що входять до складу держави регіонів. Саме конкурентоспроможність регіонів і склала предмет дослідження.

Слід визначити ту систему координат, в якій буде розглядатися конкурентоспроможність економіки регіонів. Тут можуть бути використані два основних підходи.

Перший підхід полягає в тому, що конкурентоспроможність економіки регіонів розглядають як надання регіонами різних умов для розміщення на своїй території господарюючих суб'єктів (таку конкурентоспроможність регіонів можна визначити як «боротьбу за виробника»). Конкурентоспроможність регіонів одного і того ж рівня адміністративно-територіальної ієрархії при співставленні їх між собою означає, що вони конкурують у наданні основних умов організації господарської діяльності. Орієнтуючись на ці умови, які носять об'єктивний (природні ресурси) або

суб'єктивний (інституційні фактори) характер, суб'єкти господарської діяльності при інших рівних умовах вибирають регіон з найбільш сприятливим їх поєднанням.

Природні ресурси. Природні ресурси, використання яких економічно ефективно для господарюючих суб'єктів, є чинником, що підвищує при інших рівних умовах конкурентоспроможність економіки регіону. Наприклад, наявність на території регіону запасу вуглеводневої сировини при високих цінах на нього формує стимули для приходу в такий регіон інвесторів, зацікавлених у розробці родовищ нафти і газу.

Природні ресурси самі по собі не є чинником конкурентоспроможності економіки регіонів. Можливості та економічна ефективність їх розробки визначаються існуючими на конкретний момент часу технологічними можливостями, кон'юктурою світового і вітчизняного ринку тощо.

Так, прикладом є різке падіння конкурентоспроможності вугілля як енергоносія в Україні на початку 90-х років. Загальний обсяг видобутку вугілля в країні скоротився з 164,8 млн. т. у 1990 р. до 64,7 млн. т. в 2011 р., або на 60,8% (див. табл. 1). Перед низкою регіонів, у минулому конкурентоспроможних на ринку вугілля, в 1990-ті – початку 2000-х рр. реально існувала проблема компенсації негативних наслідків деградації вуглевидобувної галузі та розвитку альтернативних напрямів економічної діяльності, що підвищує конкурентоспроможність регіонів (див. рис. 1).

Таблиця 1 – Динаміка видобутку вугілля в Україні за 1975–2012 рр., млн. т

Рік	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2012
Загальний видобуток	202,96	215,13	180,52	155,53	81,31	79,18	77,25	75,17	64,70

Географічне положення. Географічне положення являє собою консервативний економічний ресурс будь-якого регіону, який може бути лише незначною мірою змінено цілеспрямованим впливом антропогенних.

Поліпшити географічне положення з метою підвищення його конкурентоспроможності на ринку умов господарської діяльності можливо в основному за рахунок розвитку транспортної інфраструктури (табл. 2).

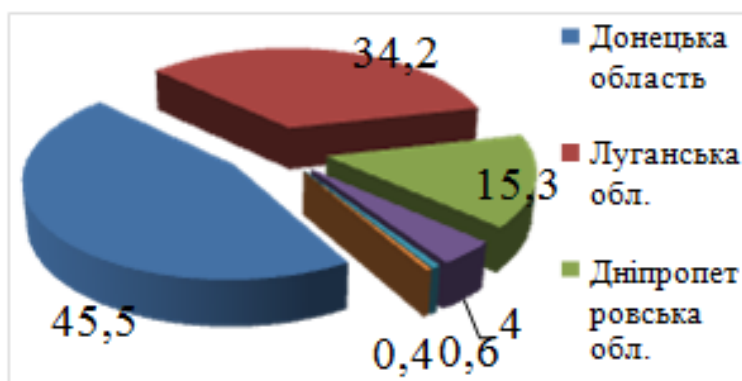

Рис. – Регіональна структура видобутку вугілля в Україні, %

Таблиця 2 – Забезпеченість автомобільними дорогами регіонів України

Назва регіону	Площа, тис. км	Довжина автомобільних доріг, км		Коефіцієнт покриття автомобільними дорогами загального користування, км/тис. км.	Місце регіону
		Всього	в т.ч. з твердим покриттям		
Східний	84,0	25172	19448	299,7	5
Донецький	53,2	14625	13609	274,9	8
Придніпровський	59,1	18412	14807	311,5	4
Центральний	45,5	12696	10566	279,0	7
Центрально-Поліський	60,0	21173	13056	352,9	2
Подільський	60,9	23335	19099	383,2	1
Поліський	70,2	21046	15206	299,8	5
Карпатський	56,6	19446	16913	343,6	3
Причорноморський	86,4	18421	15551	213,2	10
Кримський	27,0	6363	5611	235,7	9
Україна	602,9	180689	143866	299,7	-

Трудові ресурси. Основне значення має така характеристика трудових ресурсів, як ціна. За цим показником конкурентоспроможність регіонів України значно відрізняється. Наприклад, у 2012 р. при середній місячній її величиною в країні 3025 грн. найбільшою вона опинилася в м. Київ (4607 грн.), а найменшою – у Тернопільській області (2185 грн.), розрізняючи в 2,1 рази.

Важливе значення для господарюючого суб'єкта мають структурні характеристики населення регіону – наприклад, вікова, яка визначає відносні масштаби трудових ресурсів і демографічне навантаження на працездатне населення, а опосередковано – і ціну робочої сили; співвідношення між міським та сільським населенням працездатного населення, що впливає на трудові та поведінкові стереотипи у трудовій сфері, потреба в соціальній інфраструктурі та ін. За значенням даних показників регіони країни можуть помітно відрізнятися між собою (табл. 3).

Інституціональні умови. Охоплюють досить широкий перелік умов і можуть слугувати важливим чинником підвищення або зниження конкурентоспроможності регіону в «боротьбі» за господарюючого суб'єкта. Сюди відносяться регіональне законодавство, система регіональних податків, інституціональні структури, що займаються питаннями соціально-економічного розвитку регіонів тощо.

Інший підхід до визначення конкурентоспроможності економіки регіонів полягає в тому, що регіони надають різні умови для проживання і соціально – економічної діяльності на їх території населенню (умовно цей вид конкурентоспроможності можна визначити як «боротьбу за жителя»). Очевидно, що при інших рівних умовах, вибираючи регіон свого проживання, населення буде оцінювати таке поєднання кліматичних, економічних (трудова діяльність) і соціальних показників, які роблять їх перебування на місці постійного проживання найбільш комфортним.

Природно-кліматичні умови в більшості регіонів України сприятливі для проживання людей, що позначилося на щільності її населення. Комфортними районами, що мають найбільш сприятливі для проживання людей умови, у межах

України є основна частина Криму, Закарпаття, багато прибережних районів (максимальний середній бал має Південний берег Криму). Прекомфортні райони, які є досить сприятливими для проживання населення, представлені більшою частиною України, особливо на Заході.

Таблиця 3 - Економічно активне населення за регіонами України *

Регіон	У середньому за 2012 рік			
	усього, у віці 15 -70 років		з них працездатного віку	
	тис. осіб	у % до всього населення відповідного віку	тис. осіб	у % до всього населення відповідного віку
Україна	22011,5	64,6	20393,5	73,0
Автономна Республіка Крим	970,3	65,9	903,1	75,3
області				
Вінницька	768,4	64,6	696,2	71,9
Волинська	481,8	64,5	445,4	70,4
Дніпропетровська	1637,0	65,7	1553,8	76,3
Донецька	2157,2	65,2	2033,0	75,8
Житомирська	609,2	65,6	551,5	72,2
Закарпатська	581,4	63,0	548,4	70,3
Запорізька	882,6	65,2	823,5	75,0
Івано-Франківська	595,4	58,7	557,2	65,2
Київська	808,3	63,2	762,3	72,5
Кіровоградська	473,7	64,0	437,0	73,5
Луганська	1077,1	62,5	994,3	70,9
Львівська	1189,0	63,2	1112,7	70,6
Миколаївська	579,3	65,0	539,7	74,2
Одеська	1126,0	62,8	1045,4	71,2
Полтавська	713,9	64,8	663,8	74,4
Рівненська	545,8	65,6	495,4	70,2
Сумська	568,6	65,5	510,1	72,5
Тернопільська	487,4	61,6	445,0	67,6
Харківська	1373,6	65,7	1286,9	75,4
Херсонська	523,4	64,3	488,4	73,3
Хмельницька	625,0	64,6	569,1	72,1
Черкаська	618,5	65,3	578,0	75,9
Чернівецька	420,7	63,0	361,5	64,8
Чернігівська	527,1	66,7	468,0	73,7
м. Київ	1480,8	68,2	1351,2	75,5
м. Севастополь	190,0	66,1	172,6	75,0

* складено за матеріалами Державної служби статистики України

В умовах планової економіки держава мала можливість частково усунути нерівну конкурентоспроможність регіонів за природно-кліматичних умов (наприклад, оргнабором, підвищенням заробітної плати в регіонах з важкими умовами проживання тощо). В умовах ринкової економіки подібного роду пом'якшення може здійснюватися в основному господарюючими суб'єктами, підвищують привабливість робочих місць в районах з несприятливими умовами проживання.

Економічні та соціальні умови. Характеризуються кількома показниками, одним з яких є абсолютний і відносний (наприклад, до вартості життя, розміру прожиткового мінімуму в конкретному регіоні) розмір оплати праці, що визначає рівень споживання домогосподарств, в яких є зайняті. Значущою є також і величина соціальних трансфертів (в першу чергу, відносна) для непрацевдатних громадян. Ще одним показником є рівень розвитку соціальної інфраструктури (насамперед, забезпеченості населення житловою площею).

Характеристикою економічних умов для проживання населення в регіонах є також трансформаційні процеси, реструктуризація економіки регіонів. Вище (табл. 1) наводився приклад різкого скорочення видобутку вугілля в Україні, який зумовив зниження попиту на ринку праці практично у всіх вуглевидобувних регіонах. Навпаки, розвиток експортоорієнтованих галузей, поява нової якості столичних функцій зумовили зростання попиту на ринку праці в нафтогазовидобувних регіонах, м. Київ.

Населення має можливість оцінювати умови свого проживання в регіонах у термінах «побутової» економіки, «голосуючи ногами». Важливі не стільки показники народжуваності і смертності населення, скільки його міграція. Результуючі показники останньої враховують не тільки вже згадані квантифіковані показники рівня доходів або наявності робочих місць, але і латентні для експерта суб'єктивні фактори, які розглядаються домогосподарством при ухваленні рішення про продовження перебування в конкретному регіоні або про виїзді з нього (табл. 4). Особливо чітко це виявилось на рівні Закарпатської, Тернопільської та Херсонської областей, які характеризуються найгіршими відносно інших регіонів умовами для життя і трудової діяльності населення.

З урахуванням сказаного вище, можна запропонувати наступне визначення. Під абсолютної конкурентоспроможністю економіки регіону країни слід розуміти сукупність фізико-географічних і соціально-економічних його характеристик, які створюють умови для формування на його території економічних структур і структур розселення. Відносна конкурентоспроможність економіки регіону визначається в ранжируваному ряду всіх регіонів того ж рівня адміністративно-територіальної ієрархії країни.

Отримані результати підтвердили допустимість використання запропонованого нами показника і подібних йому для оцінки результатів реалізації конкурентоспроможності економіки регіонів.

Таблиця 4 - Соціально-економічні умови проживання населення в регіонах України та міграційна привабливість регіонів у 2012 році**

Регіон	Відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму		Безробітне населення (за методологією МОП) працездатного віку; у % до економічно активного населення відповідної вікової групи		Площа житла, що припадає в середньому на одного мешканця (за 2011 рік)		Середнє місце за трьома показникам и (в душах – нормалізоване значення)	Коефіцієнт міграційного приросту на 10 тис. мешканців	
		Місце	%	місце	кв. м	місце		місце	осіб
Автономна Республіка Крим (без м. Севастополь)	2,34	12	6,2	3	20	27	14,00 (14)	18,33	4
області									
Вінницька обл.	2,14	18	9,7	22	26,8	2	14,00 (14)	0,10	14
Волинська обл.	2,06	23	8,8	14	20,7	25	20,67 (25)	-2,66	17
Дніпропетровська обл.	2,77	4	7,0	8	23,5	11	7,67 (3)	-0,60	15
Донецька обл.	3,08	2	8,2	11	22,9	17	10,00 (5)	-1,14	16
Житомирська обл.	2,09	21	10,7	24	24,8	7	17,33 (20)	-3,93	19
Закарпатська обл.	2,07	22	9,2	17	23,1	15	18,00 (21)	-4,16	20
Запорізька обл.	2,58	6	7,5	9	22,6	19	11,33 (9)	6,14	8
Івано-Франківська обл.	2,24	15	8,4	13	24,1	9	12,33 (10)	9,85	7
Київська (без м. Києва)	2,78	3	6,7	4	34,1	1	2,67 (1)	50,56	1
Кіровоградська обл.	2,14	19	9,2	17	24,7	8	14,67 (16)	-15,02	26
Луганська обл.	2,72	5	6,9	6	23,9	10	7,00 (2)	-11,92	24
Львівська обл.	2,27	13	8,0	10	21,5	22	15,00 (17)	4,72	10
Миколаївська обл.	2,49	9	8,4	13	21,8	21	14,33 (15)	5,10	9
Одеська обл.	2,38	11	6,2	3	22,3	20	11,33 (9)	17,14	5
Полтавська обл.	2,51	8	9,2	17	24,9	6	10,33 (7)	-2,72	18
Рівненська обл.	2,27	14	10,8	26	21,2	23	21,00 (26)	-12,98	25
Сумська обл.	2,21	17	9,6	20	23,4	12	16,33 (19)	-6,97	21
Тернопільська обл.	1,93	27	10,8	26	23,1	15	22,67 (27)	-7,41	22
Харківська обл.	2,43	10	7,0	8	23,2	13	10,33 (7)	2,92	11
Херсонська обл.	2,00	26	9,4	19	23,2	13	19,33 (23)	-17,58	27

Хмельницька обл.	2,14	20	9,8	23	25,3	5	16,00 (18)	-8,35	23
Черкаська обл.	2,21	16	9,7	22	26,4	3	13,67 (12)	2,36	13
Чернівецька обл.	2,05	24	9,3	18	22,9	17	19,67 (24)	9,93	6
Чернігівська обл.	2,04	25	11,0	27	25,9	4	18,67 (22)	2,77	12
Київ (міськрада)	4,06	1	6,0	1	21	24	8,67 (4)	35,34	3
Севастополь (міськрада)	2,55	7	6,9	6	20,5	26	13,00 (11)	41,85	2

** складено за матеріалами Державної служби статистики України

Висновки й перспективи подальшого розвитку. Підбиваючи підсумки, відмітимо, що оцінка конкурентоспроможності регіону дозволяє виявити «вузькі місця» та прийняти рішення, спрямовані на підвищення рейтингу держави, збільшити її інвестиційну та інноваційну привабливість, зорієнтувати економіку на експорт та поширити інтеграційні процеси.

Список літератур: 1. *Артеменко В.* Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів / В.Артеменко // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С. 90–97. 2. *Безугла В.О.* Інтегральна оцінка конкурентоспроможності регіонів України / В.О.Безугла // Комунальное хозяйство городов: научно-технический сборник. – 2005. – № 70. – С. 53–60. 3. *Герасимчук З.В.* Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика : монографія / З.В.Герасимчук, Л.Л.Ковальська. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – 248 с. 4. *Ковальська Л.Л.* Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності регіонів держави [Електронний ресурс] / Л.Л.Ковальська. – Доступний з : <www.nbuv.gov.ua/.../zbirnik_RE_2_98.pdf>. 5. *Кузьмін О.Є.* Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : підручник / О.Є.Кузьмін. – Львів : Компакт-ЛВ, 2005. – 304 с. 6. *Лазарева Є.В.* Методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності регіону / Є.В.Лазарева, Н.В.Яблонська // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 23–31. 7. *Гавура В.О.* Інструментарій оцінки конкурентоспроможності регіонів / В.О. Гавура // Економічний форум. – 2011. – № 4. 8. *Підвисоцький В.* Формування та впровадження програм підвищення конкурентоспроможності територій: методичні матеріали / В.Підвисоцький, Р.Ткачук. – К. : Леста, 2010. – 64 с.

Надійшла до редколегії 19.04.2013

УДК 339.137:332.143(477)

Формування та оцінка конкурентоспроможності регіонів України/ Н.М.Пархоменко// Вісник НТУ „ХПІ”. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Х.: НТУ „ХПІ”. - 2013. - № 46(1019) - С. 16-23. Бібліогр.: 7 назв.

В статье проанализированы подходы к определению конкурентоспособности различных субъектов, обобщены факторы, влияющие на конкурентоспособность региона, раскрыто их содержание, предложен показатель интегральной оценки уровня конкурентоспособности региона.

Ключевые слова: конкурентоспособность, регион, факторы конкурентоспособности, рейтинг, уровень конкурентоспособности

In the article there are the analyses the approaches to the definition of competitiveness, to determination of competitiveness of the region and the integral index of the integrated assessment of its level.

Key words: competitiveness, region, factors of competitiveness, rating, level of competitiveness.